

УДК 336.11

М.В. Лапіна, магістр, Одес. нац. політехн. ун-т

ПРИЧИНИ ГЛОБАЛЬНОЇ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ ТА ШЛЯХИ ЇЇ ПОДОЛАННЯ

М.В. Лапіна. Причини глобальної фінансової кризи та шляхи її подолання. Розглядаються основні причини фінансових криз у фінансовій сфері і прийоми антикризового управління.

М.В. Лапина. Причины глобального финансового кризиса и пути его преодоления. Рассматриваются основные причины финансовых кризисов в финансовой сфере и приемы антикризисного управления.

M.V. Lapina. Reasons of global financial crisis and ways of its overcoming. The main causes of financial crises in the financial sphere and the methods of crisis management are considered.

З середини 2007 р. почали проявляти себе перші симптоми фінансової кризи, яку порівнюють з Великою депресією, під час якої збанкрутувало кілька тисяч банків, страхових компаній, припинили діяльність багато підприємств, і, що найголовніше, страх за майбутнє проник в серця мільярдів людей. Зараз же спостерігається падіння ліквідності в банківській сфері, масові невиконання по іпотечних кредитах та падіння вартості базових активів, передусім іпотеки, в ціні.

Небезпека нинішньої кризи в тому, що вона була давно прогнозована. Низькі ставки по кредитах, а також видача останніх особам, що були далеко не кредитоспроможними, призведуть рано чи пізно до обвалу, причому навіть не стільки в сфері нерухомості, яка в даному випадку виступає як індикатор настроїв мільйонів інвесторів, скільки в думках та сподіваннях інвесторів, які в погоні за прибутком забули, що економіка не гра, а одна з найважчих наук. Жодна інша галузь діяльності не споживає стільки людських ресурсів, отримуючи такий неточний результат, руйнуючи людські життя, чи навпаки, підносячи їх до небес, звідки вони згодом знову падають в безодню. Тому так важливо виявити причини глобальних криз в фінансовій сфері, які все менше залежать від реального сектора економіки, а все більше від психологічних сподівань мільярдів людей, а також висвітлити основні методи та прийоми антикризового управління в окремому банку та банківській сфері загалом.

Розглядається взаємозв'язок економічних процесів, що відбуваються в економіці в цілому, з економічними ризиками, передусім системними, банківських структур.

Протиріччя капіталістичного способу виробництва виявляють себе ще з XVII століття. Сьогодні до "класичних" протиріч між суспільним виробництвом та індивідуальним споживанням додалися ще й неоднозначні відносини між капіталізмом та демократією. Але присутній один об'єднуючий принцип, який домінував у всі часи, — принцип грошей. В сутності діяльності всієї економічної системи лежать гроші.

Гроші не просто абстрактне поняття. Основними їх функціями є міра вартості, засіб обігу, засіб накопичення, платежу та світові гроші (ними нині є долар США, євро та єна). Класична економічна теорія вважає гроші засобом досягнення цілей, а не самоціллю, вони відображають мінову вартість, не маючи власної вартості, іншими словами, використовуючи кількісну теорію грошей, вартість грошей залежить від вартості товарів та послуг, на які їх можна обміняти [1]. Але які власне цінності лежать в основі економічної діяльності? Однозначної відповіді теорія не дає.

Проблема полягає в тому, що в реальному світі цінності не задані, і люди роблять самостійно свій вибір. І найстрашніше те, що вони не завжди знають, чого саме хочуть. В сучасному світі, що змінюється на протязі години через надлишок різноваріантних пропозицій, різні мінові цінності повністю можуть замінити справжні. Дане твердження особливо вірно для капіталістичного ладу, де ставка робиться на конкуренцію, а успіх вимірюється грошима. Люди хочуть мати гроші і готові на все, щоб їх отримати, бо гроші — це влада, а влада може стати самоціл-

лю. Хто отримує більше грошей кінець-кінцем отримує величезну владу та вплив в капіталістичній системі.

В сучасному світі переважаючою цінністю є погоня за грошима. Це твердження можна підтвердити тим, що існують агенти, єдиною ціллю яких є гроші та прибуток, і вони переважають в сучасному економічному житті, як ніколи раніше. Такими агентами виступають акціонерні компанії, єдина ціль яких — прибуток, та всі суб'єкти, з ними пов'язані: торговці фондових бірж, менеджери хедж-фондів, страхові компанії та, звичайно ж, банки.

Кредит тісно пов'язаний з грошима. Головна ідея полягає у необхідності та значності державного регулювання економіки шляхом широкого використання фіскальної грошово-кредитної політики та інших активних дій втручання у ринковий механізм [2]. Ці теорії вивели світову економіку з Великої депресії, продовжили своє життя в теоріях 60-х років ХХ століття, а потім забулися.

Найбільш структурованою теорією, що відображає зв'язок грошей та кредиту, є розвинена теорія відкритого суспільства [3], яка породила в симбіозі з теоріями Кейнса [2] теорію рефлексивності Сороса [4]. В основі даної теорії лежить, в принципі, боротьба двох людських рис — страху та жадібності: в періоди росту всі хочуть заробляти, а потім, коли подальше зростання є об'єктивно неможливим, ніхто не хоче втратити вже ніби зароблене. Це твердження можна віднести не лише до сучасного світу, а й до будь-якого спекулятивного етапу в економіці.

В часи Великої депресії було прийнято низку законів, що жорстко регулювали діяльність банківської сфери. Пройшло одне покоління і знання забулися. Як наслідок — рецепти, розроблені адміністрацією Рузвельта, були анульовані адміністрацією Клінтона (закон Гласса-Стігола) при реформуванні фінансової системи, яка стала націленою на низькі ставки при кредитуванні, а облікова ставка впала майже до нуля. Звичайно, США не єдина країна, що існує в економічному просторі, проте в сучасному світі капіталу все одно, де зростати.

Глобалізований капіталістичний світ розуміє лише мову грошей, причому дуже великих. Зростання масштабів кредиту збільшує доступ до нього більшої маси населення, яке купує за отримані позики нерухомість чи авто, збільшуючи попит, і, як наслідок, їх вартості. Ми вважаємо себе багатшими. При цьому порушується золоте правило балансу, розриваючи строки споживання та фінансування. Згодом, щонайменше відхилення від плану обвалює всю систему: скорочуються пасиви, внаслідок чого ростуть ставки, в тому числі і по вже виданих кредитах. Люди, отримавши їх для мінімізації збитків, екстрено реалізують активи, на які бралися позики. Це знижує їх вартість, оскільки відбувається це масово. Саме так відбулося під час кредитного буму в 70-х роках ХХ століття. Після кризи 1982 р. можна було подумати, що фаза інтенсивного кредитування більше не повториться. Тим не менше вона повторилася в Мексиці в 1994 р., при Азійській кризі 1997 р., та, як видно, триває з середини 2007 р. Слід відмітити, що факт різкого зростання вартості нерухомості в Україні свідчить про те, що ми вже досить таки інтегрована в світову економічну систему країна.

Для того щоб уникнути рефлексивності, що присутня кредиту, концентрують увагу на грошовій масі, яку можна кількісно виміряти і від якої нібито залежать умови кредитування: більше вільних грошей — більше кредитних ресурсів та менша плата за них. Проте стабільність грошової маси не означає стабільності економіки.

Монетаризм був розвінчаний в 30-х роках минулого століття [2], але потім ці рецепти забулися, оскільки методи лікування дефляції привели до інфляційних процесів. Замість цього першочерговим завданням стало забезпечення стабільності грошової бази, що відродило монетаризм. На практиці монетаризм діяв завдяки відходу від теорії, оскільки Центральні Банки (ЦБ) не покладалися повністю на монетарні показники, враховуючи також і ірраціональність ринків. Загалом політика ЦБ — політика здорового глузду, а не теоретичних переконань.

Основна думка найбільш прогресивних теоретичних поглядів, що підкріплюються практикою, — якщо є якийсь економічний процес, що продукує прибуток, він самопідсилюється, і коли доходить до критичної фази свого розвитку, падіння неминуче, причому більш швидкими темпами, ніж зростання. Зміст теорії повністю пізнається в її назві, “теорія рефлексивності” означає, що інвестори рефлексивно прямують за іншими інвесторами, роздуваючи процес до

масштабів, коли не залишається інвесторів, не задіяних в даному процесі. Це зменшує попит на об'єкт, що знаходиться в його основі (нерухомість, авто, нафта, акції і т.д.), і спричиняє його падіння в вартості. Такий ефект в соціології ще називають “ефект маси”. При цьому банківська сфера відчуває зворотний хід рефлексивної реакції першою та найбільш болюче: падіння вартості нерухомості спричиняє відмову від боргових зобов'язань боржників, порушення торговельних зв'язків призводить до різких рухів валютних курсів, збільшуючи валютні ризики, а загальне сподівання кризи спричиняє відтік пасивів, порушуючи золоте банківське правило, яке й так не виконується, оскільки пасиви в більшості випадків залучені на термін від кількох місяців до двох років, а іпотечні кредити видаються на термін до 30 років.

Зрозуміло, що основним засобом уникнення кризи для банків (якщо таке в принципі можливе) є контроль ризиків на достатньому рівні, не піддавання загальному рефлексивному потоку заради стабільності, диференціація напрямів кредитування: уникати односегментних кредитів, зменшувати валютні ризики по виданих активах та залучених пасивах, віддавати перевагу пасивам, залученим у вітчизняних суб'єктів, та виконувати інші дії, що зменшують системні ризики і не суперечать здоровому глузду.

Розглядаючи ж ситуацію, що склалася на даний момент, тобто в період розпаду кризи, для виживання банків застосовують як зовнішні, так і внутрішні засоби.

ЦБ різних країн проводять рефінансування, реструктуризацію активів, викуп іпотечних сертифікатів, збільшують розміри фондів гарантування вкладів. При цьому слід відмітити роль НБУ для української банківської системи: як і в 2004 р., у 2008 Постанова Правління НБУ № 319 спасла банківську систему від обезкровлення, зберігши банки від банкрутства.

Але ЦБ може лише згладити системні чинники, а з внутрішніми банки повинні боротися самостійно.

У вітчизняних реаліях існує ще одна загроза зовнішнього світу, а саме чорне рейдерство. Варто згадати Промінвестбанк, який при всій своїй організованій структурі не витримав атаки, підірвавши довіру до банківської системи країни в цілому, адже якщо таке могло статися з системним банком, то про банки другого рівня нічого й говорити.

Загалом всі зовнішні чинники для всіх банків однакові, вони є складовими макроекономічних показників, невизначеності та сподівань.

В той же час на банки впливають і внутрішні чинники, на які вони можуть впливати безпосередньо: інвестиційна політика, співвідношення строків, управління витратами, робота з клієнтами, кадрова політика.

До основних напрямків управління банками в період кризи (що не заважає їх втілювати в життя і в докризовий період) можна віднести: управління активами, спрямоване на зменшення простроченої заборгованості по кредитах, в тому числі за допомогою колекторних компаній; робота з пасивами, направлена на пролонгацію існуючих депозитів та залучення нових депозитних ресурсів, бажано вітчизняних інвесторів для зменшення системних ризиків; скорочення адміністративних витрат.

Як не дивно, хоч саме ці пункти є найдієвішими і нібито простими, проте:

— в Україні не урегульовані взаємовідносини банку в особі служби безпеки, яка по суті не має дієвих методів впливу на боржника, а “жорсткі методи” колекторних компаній вимагають певного витоку інформації, що де юре заборонено Законом України “Про банки та банківську діяльність”;

— в докризовий період, як свідчить практика, вітчизняні ресурси є більш дорогими порівняно з імпортними, внаслідок чого банки залучають саме їх, максимізуючи свої системні ризики, які можуть призвести до непоправних наслідків, як, наприклад, сталося з банком “Надра”;

— основним недоліком є те, що в період зростання рефлексивного процесу політика банку завжди агресивна, націлена на певний сегмент, що показує максимальне зростання. Це вимагає не стільки наявності відповідальних працівників, скільки добрих продавців продукту. В період кризи ж потрібні саме відповідальні та незаангажовані співробітники, метою роботи яких є стабільність системи, в якій вони працюють. Зрозуміло, що робота з персоналом справа насамперед менеджерів, які мають сповідувати такі ж цінності;

— скорочення адміністративних витрат на корпоративні заходи, канцелярію, рекламу є не останніми пунктами економії ресурсів, що такі дорогі під час кризи.

Отже, банк є організацією, основною метою діяльності якої є отримання прибутку, і чим жадібнішими є власники капіталу, тим на більші ризики йде банківська установа з метою максимізації прибутку. На жаль іноді дане бажання призводить до нехтування економічних законів при побудові довгострокових планів, основаних на коротко- та середньострокових тенденціях, що збільшує індивідуальні ризики банку. Внаслідок того, що інші фінансові інститути розробляють точно такі ж прогнози, забуваючи про закони розвитку реального сектора економіки, фінансова система виходить з ладу, руйнуючи архітектуру фінансової системи в цілому.

В сучасному світі глобалізаційні процеси розносять маятник здорового глузду з однієї крайності в іншу, від надпропозиції до наддефіциту, і тому ЦБ та центральному менеджменту банків потрібно більш обережно відноситися до ресурсів, що вимірюються обсягами національних економік, щоб не повторити вибачення перед вкладниками Lehman Brothers, які, сподіваючись на захист, втратили останні накопичення.

Література

1. Фишер Ирвинг. Покупательная сила денег. Пер. с англ. / И. Фишер. — М.: Дело, 2001, 198с.
2. Кейнс, Дж. М. Общая теория занятости процента и денег. Антология экономической классики / Дж. М. Кейнс. — М.: Эконов, 1993. — Т. 2. — 434 с.
3. Поппер, К. Открытое общество и его враги / К. Поппер: пер. с англ. под общ. ред. В.Н. Садовского. — М.: Культурная инициатива, 1992. — Т. 2. — 528 с.
4. Сорос, Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности: пер. с англ. / Дж. Сорос. — М.: ИНФРА-М, 1999. — 262 с.

Рецензент д-р екон. наук, проф. Одес. нац. політехн. ун-ту Продіус І.П.

Надійшла до редакції 12 березня 2009 р.